

շատ հին է՝ պէտք է հողին հաւասար կտրէ կամ կրակով այլէ . ասով հին բուները կը փառանան , և գարնան նոյն արմատէն աւելի աղուոր ու մատղաշ ձիւղեր՝ կուտան որ խիստ աղէկ կը ծաղկին . խոշոր կակաները՝ հողէն հանելու ու արմատը բաժնելու , ետքը պարարտ հողի մէջ տնկելու է որ մեծնան . տաշտաթաղ ըրած մեխակներն ալ հարաւային կողմը տաքուկ տեղմը դնելու է :

**Պարտէնի ծառերուն պարունակը Առաջնաներուն յետքին պահելու հարք :**

Առաջնան պարաիզպանական ընկերութիւնը փորձով տեսեր է մօտ տարիներս , որ պարտէզի պառուղները թռչուններուն վասակն աղատելու համար շատ աղէկ հնարք է՝ կատուները ծառերուն պահապան դնելը . վասն զի պարտիզպանին մէկը չորս հինգ կատուով բոլոր իր պարտէզը կը պահպանէ եղեր թռչուններէն շատ տարիներէ՝ ի վեր :

Մին մէկ կատուին վիզը մէյմէկ օղակով՝ շղթայ՝ անցուցած է . երբոր պտուղները կը հասունան , ծառին մօտ ցից՝ մը կը տնկէ , ու շղթային ծայրը անոր կանցընէ , կատուին կերակուրը՝ ջուրն ու բնակարանն ալ քովը կը պատրաստէ . ասով թռչունները ամենեին չեն կրնար մօտենալ ծառին : Ուրիշ անգղիացի պարտիզպան մը ուղելով որ միայն մէկ երկու կատուով մեծ երկիր մը պահպանէ , երկու ցից տնկեր է իրարմէ շատ հեռու , և ան ցիցերէն իրարու չուան մը ձգեր է , չուանին վրայ ալ անցուցեր է կատուին շղթան . ասով մէկ երկու կատու բաւական կը լան եղեր մեծ երկիր մը պահպանելու : Ի՞ս բանս ուրիշներն ալ փորձեցին ու շատ աղէկ յաջողեցաւ :

1 Հան:

2 Հանգանի:

3 Հանդա:

4 Զինչի:

5 Գառչգ :

Լարողայի գչ եղած բոյսերուն նէւը :

Համապատասն Խարոպայի երեելի բնագետներէն մէկը հաշիւ ըրեր է , որ Ամերիկայի գտնուելէն վերջը անկէ 2345 տեսակ բոյս եկեր է Խարոպա . Բարեյուսոյ գլխէն 1700 . նոյնափ մըն ալ եկած է Սինու երկրէն , արևելեան հնդկաստանէն , նոր Հուլանտայէն , Ասիային ու Աֆրիկէն այլեայլ կողմերէն . և ասոնք ամենը մէկէն 120,000 տեսակէն աւելի են կըսէ :

## ԲԱՆԱՍՏՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ալգիմա .

Ուժին գարու սկիզբներէն ինչուան վերջերը խիստ խորունկ ու խորհրդաւոր արհեստ կամ գիտութիւն սեպուած էր ալքիմիա՝ ըսուածը . Ասիկայ քիմիական արհեստին կամ բնալուծութեան բարակն է կըսէին ետեւէ ինողները . և ինչուան հիմա արևելք կը գտնուին աս գիտութիւն պարձեցողներ : Ալքիմիային վախճանն է մէյմը՝ ոսկի շինել . անոր համար ումանք ոսկեգործութիւն ալ դըրեր են անունը . երկրորդ՝ զեղմը շինելոր ամէն հիւանդութեց ճար ըլլայ . երրորդ՝ այնպիսի նիւթ մը գտնելոր ամէն բան լուծէ . չորրորդ՝ այնպիսի խմոր մը գտնելոր ինչ բանի որ գըպցի՝ իլլուստրական գործ ըսուածը հանէ : Ուկ քանի առասպելաբան պատմիչներու խօսքին նայելով ալքիմիան՝ Կոյի ատենն ալ գիտցող կայ եղեր :

1 Ալգիմա բառին ստուգաբանութիւնը յայտնի չէ , ոմանք կըսէն թէ յունաց Խորեն (Քիու) բառն է՝ արաբացւոց աւ կամ մասնիկովք բաղադրած , բայց ուրիշները կըսէն թէ աս ալքիմիա բառը արաբացւոց ծաղկելէն առաջ ալ գրոց մէջ յիշուած ըլլալով , եգիպտական բառ կընայ ըլլալ :

իսկ ոմանք կըակնդեն թէ Աքամհ հընարեր է աս արհեստը, և ինոթէլ ոչ միայն դարբնութիւնը՝ հապա անոր հետ ալքիմիան ալ հնարեց կըսեն: Աս ալըսողներ կան թէ հին ատենի մեծամեծ թագաւորներուն անբաւ հարստութեան տէր ըլլալուն պատճառը ան էր որ իրենք ալքիմիային ծածուկ գիտութը ոսկի շինելու վարպետութիւնը ունէին, ինչպէս Աստոստը, Աղօմնոս, և այլն: Բայց ստոյգը աս է որ հին մատենագրաց մէջ, Հոմերոսէն սկսեալ ինչուան Վրիստոսի 400 թուականը, ամենեին նշան մը չկայ աս արհեստիս վրայ, և անունն ալ մէկ տեղ մը չիշուկիր. հապա ոսկի շինելու արհեստին վրայ խօսող առջի մատենագիրը Պորփիւրը կըսեպուի. բայց աւելի երևելին (Օսիմոս Պանապօլսեցին է, որուն ժամանակը հինգերորդ դարուն սկիզբները կիյնայ: Ինկէ ետքը ինչուան եօթներորդ դարուն ատեններքանի մը յօյն մատենագիրներ միայն եղած էն որ աս գիտութեն վրայ քիչ մը բան գրեցին. իսկ եօթներորդ դարէն ինչուան եօթնետասներորդը ալքիմիային իիստ ծաղկած ժամանակն է. ան միջոցին արաբացիք շատ ետեւ եղան աս արհեստին, ու բանի գնացին՝ անթիւ շինծու խօսքերով իբրև խորհրդաւոր գիտութիւն մը սկսան ծախել ալքիմիան, ու իմաստուն սեպուիլ. ասոնց մէջ անուանի էն Շաֆէր, Աազի ու Աքֆարապի: Իններորդ դարէն վերջը ալքիմիան խաչկիրները արաբացւոցմէ սորվելով՝ բերին Խորոպա: Իրաւ է որ Պլինիոս կըգըէ թէ Լալիգողա կայսը մէկ քանի փորձեր ըրեր է զառիկէն՝ ոսկի հանելու մոքով. բայց տեսնելով որ քիչ օգուտ կընէ՝ մէկդի թողեր է. ասիկայ ոսկի ստեղծել չէր, հապա ուրիշ մետաղներու հետ խառնուած ոսկին զատել: Իսկ ալքիմիագէտները կըպարծենային թէ ի-

րենք ոչ միայն ամէն մետաղ կազնուացընեն իրենց արհեստովը, հապա ինչուան մարդ ալ կրնան ստեղծել: Հեղինակին մէկը միամտաբար կըպարմէ թէ ինքը մէկը թացափ մեծութեամբ գաճաճ՝ մարդ մը տեսեր է բիւրեղէ՝ ամանի մը մէջ գրուած, որ Հուլիոս Լամիղղոս անունով ալքիմիագէտին ստեղծածն է եղեր. աս Հուլիոս Լամիղղոսը կըպարծենայ եղեր թէ ինքը ոսկի ալ կըշինէ, և ետեւէ է եղեր որ մէկ դեղ մը գտնէ շատ դարեր ապրելու համար, իսկ ինքը 1541ին 47 տարեկան մեռեր է:

Փիլսոնիական գար ըսուածը անյայտնիւթ մըն էր որ ալքիմիագէտները կըսէին թէ անով որ և իցէ նիւթկամմետաղ երբոր խառնես՝ ոսկի կըդառնայ: Այսպիսի նիւթիրացընէ կա՞ր թէ չէ չգիտցուիր. թէպէտ իրենք կըսէին թէ հին ատենը Հերմէս Տրիսմեգիստոսը ասոր վրայ գիրք ալշարադրած է եղեր որ Լագիպտոսի թագաւորներուն քովը մնացեր էր, ու որդւոց որդի անոնք միայն կըգիտնային. բայց հիմա ասոնք շինծու խօսքերուն կարգը անցած էն: Այս յայտնի է որ շատ ալքիմիագէտներ ան փիլիսոփայական քարը գտնելու համար այնչափ ծախքըրին որ ինչուան աղքատացան ալ. բայց շատ խաբեքայ մարդիկ ալ մետաղները ոսկի կըդարձնենք ըսելով՝ ոսկին նախ քուրային մէջ կերպով մը կըպահէին որ դրսէն չտեսնուի, ետքը ան հալեցուցած մետաղին մէջէն յանկարծ դուրս կըհանէին: Ան միջոցին որ ալքիմիագէտներէն ոմանք ոսկի շինելու ետեւէ էին, ուրիշներն ալ կաշխատէին հընարք մը գտնելու որ ոսկին խմուելու բան մը ընեն. և աս ըմակելիքին անունը դրեր էին Կամ Ալետի, այսինքն աւելցընող. վասն զի՞ կըսէին թէ ան դեղով մարդուս կեանքը կաւելնայ ու դարերով կերկընայ: Խորոպացւոց մէջ աս ալքիմիայի արհես-

տին կողմանէ անուանիներն եղան  
Ոռձեր Պաքոն, Փիքոյ տէլլա Ա'հրան-  
տոլա, Ա'կուրելլի, Ո'փլէյ, Ա'որ-  
թըն, Փառաչելսոյ, և այն : Երբոր  
աս Փառաչելսոն ալ մեռաւ, որ կը-  
պարծէր թէ ինքը գտեր է փիլսո-  
փայական քարը և հանրական էլիք-  
սիրը, ալքիմիան շատ վար ընկաւ .  
Երասմոս անունով գիտուն մատենա-  
գիրն ալ սկսաւ յայտնել աս արհես-  
տին ստութիները : Ա ան-Հելմոնթ  
անունով հոլանտացին գրեթէ վերջի  
երեւելի ալքիմիագէտն եղաւ եւրո-  
պացւոց մէջ որ փիլսոփայական քա-  
րին ետեւէ ընկաւ . անկէ ետքը երբոր  
քնաբանութիւնն ու բուն քիմիակա-  
նութիւնը կամբնալուծութիւն սկսան  
ծաղկիլ, ալքիմիային յարգը գնաց :  
Ա'հայն թէ աս ալ յայտնի է որ ինչ-  
պէս ուրիշ շատ բաներու՝ նմանապէս  
աս նիւթիս մէջ ալ հիներուն ըրած  
ջանքը պէտք չէ արհամարհել ու վրա-  
նին ծիծաղիլ : Իրաւ է որ ալքիմիա-  
գէտներէն ոմանք խաբեթայ եղած են .  
բայց շատն ալ այլևայլ մետաղներ հա-  
լցընելու՝ լուծելու՝ բաղադրելու ե-  
տեւէ ըլլալով, շատ գիւտեր ալ գտան  
որ հիմակուան քիմիականութիւն մէծ  
օգնութիւն եղաւ . ինչպէս ծծմբային՝ բո-  
րակային ու մուրեան թթուուտները  
իրենք գտած կըսեպուին . իսկ փոս-  
փորը յայտնի է որ Պիրանտթ անու-  
նով գերմանացին գտաւ 1669ին Համ-  
պուրկ քաղքին մէջ, որ արծաթը ոսկի  
փոխարկելու համար փորձ ընելով՝ մէզ  
եփելու ատենը մէջէն ելեր է : Ա'եր  
հին մատենագրաց մէջ աս արհեստին  
յիշատակը չկայ, հապա վերջի դա-  
րերուն մէջ միայն կըսիուի . ինչպէս  
Ա արդան իր աշխարհագրութեանը  
մէջ կըսէ . Ա ենետիկ աթու է ՚ի  
մէջ ծովին . ուր քիմիարարն բանի, և  
զարծաթն ոսկի ներկեն , :

<sup>1</sup> Ինչպէս որ նոյն իսկ արաբացւոց առակը կըսէ  
ալքիմիային համար . Մէջմու-իւ-իւ-մ, չէ յա-  
քում-իւ-միւ-միւ-մ. այսինքն Անունը հոչակաւոր,  
գոյութիւնը ոչինչ :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

### Պղատոն :

Ուէ որ Յունաց առաջին դարը՝ օ-  
րինաց ու առաքինութեան դար սե-  
պուեցաւ, երկրորդը քաջութեան ու  
փառքի դար ըսելու է, երրորդին մէջ  
զեղսութիւնն ու բռնակալութիւնը  
տիրեց մէջերնին, իսկ չորրորդին ժա-  
մանակը իրենց ամէն փառքն ու քա-  
ջութիւնը կորսընցուցին, միայն ար-  
հեստներն ու գիտութիւնները շատ  
ծաղկեցան մէջերնին . ասով երեւելի  
մարդիկն ալ խիստ շատցան, և անոնց  
առջիններէն մէկն է Պղատոն :

Վ իմաստաները Յունաստանի Ե-  
գինա կղզիին մէջ ծնաւ՝ Կ'թէ 429  
տարի առաջ . իրեն առջի անունը Պ.  
բիստոկղ էր, բայց իր վարպետը Պո-  
կրատ տեսնելով զինքը թիկնաւէտ ու  
ձակատը լայն, Պղատոն դրաւ անու-  
նը որ յունարէն լայնութիւն կընշա-  
նակէ : Շինծու պատմութիւն մըն  
ալ կըպատմեն թէ Պղատոն քանի որ  
օրոցքի մէջ է եղեր՝ մեղուները շր-  
թունքներուն վրայ մեզը զբեր են .  
և թէ իրեն վարպետը երազին մէջ  
պզտի կարապի՝ կերպարանքով տեսեր  
է Պղատոնը, որուն փետուրները քիւ  
մը երկրնալուն պէս՝ սկսեր է անոյշ  
ձայնով երգելու թռչիլ :

Պղատոն ամէն գիտութիւններէն  
առաջ բանաստեղծութիւն ու երկրա-  
չափութեան ետեւէ եղաւ, և իր ոճը  
վսեմ, մտքին ծնունդը պայծառ ,  
և դատմունքը շատ ձիշգ էր . սակայն  
գժբախառութեամբ կամթէ չհաւնե-  
լով՝ պզտիկութեան ժամանակը շխ-  
նած ողբերգութիւններէն մէկ քանին  
ինքիր ձեռքովը այրեր է : Ա արպե-  
տին մահուրնէն ետեւ ելաւ Ա'թէնքէն  
գէպ՝ ՚ի Յունաստան ձամբորդու-  
թիւն ըրաւ . ժամանակ մը Պիւթա-  
գորեանց երեւելի վարպետներունքովը